

А б л а н ъ т ъ .

Платанътъ (πλάτανος, platanus) е познатъ у насъ обикновено съ турското име *чинаръ* (у руситѣ тъй сжщо *чинара*). Ала въ говора на нѣкои български покрайнини, както и въ повечето народни умотворения, това дърво се зове *абланъ*, *ябланъ*. Последнята дума очевидно е сжщата старо-българска *абланъ*, *абланъ*, първоначално споредъ Миклошича **аболнь*, която въ зна-

чение на *яболиница* (въ македон. нарѣч.) = дърво ябълка и до сега се срѣща въ словински езикъ: *jablan* (*malus*). Любопитно е, че и на сръбско-хорватски езикъ *jablan*, *jablana* не се употребява въ старото ѝ сѣщинско значение, но служи за означение на тополата (*populus pyramidalis*) и по нѣйдѣ на платана и явора (*acer*).¹⁾

Въ форма *абленъ*, отъ дѣто и дърво *абланово*, тази дума въ нѣкои мѣста отъ западна България, напр. въ Дупница, споредъ г-на д-ра Ст. Георгиевъ, означава единъ малъкъ храстъ, нарѣченъ латински *kerria japonica*, който садятъ въ градинитѣ за цвѣта му. Въ това значение ще се срѣща думата и въ нѣкои народни пѣсни, както ще видимъ подолу.

Платанътъ не е билъ извѣстенъ на старитѣ словѣни. Отецеството му полагатъ въ прѣдня Азия. Отъ Фригия, Ликия или Иранъ това дърво се е прѣнесло въ Гърция, отъ дѣто се распространило и въ Италия. И до сега въ южнитѣ краища на Европа платанътъ пази своя основенъ типъ и въ свободното си развитие често достига исполинска височина.²⁾ Най-познатиятъ и най-великански платанъ се намира на днешне врѣме въ Цариградъ въ селото Бююкъ-дере на Босфора, дѣто това дърво има прѣкрасно положение.³⁾ У насъ въ Чепинско се намиратъ въ диво състояние многобройни прѣстарѣли платани (*platanus orientalis*), нарѣчени отъ мѣстното население *яблани*. Близу до града Стара-Загора въ градинитѣ за зеленчукъ има едно голѣмо дърво, което мѣстнитѣ жители зоватъ *чипаръ-агачъ* и което, по сѣка вѣроятность, ще бѣде платанъ. Чепинскитѣ платани, споредъ казванъето на мѣстното население, сж били отдавна засадени отъ нѣкой си турчинъ, хаджия.⁴⁾

Отъ формитѣ *абланъ*, *ябланъ* и *ябленъ* има произведени у насъ нѣколко мѣстни имена, отъ които се разбира, че тази дума е била распространена отколѣ врѣме въ покрайнинитѣ, заселени отъ български словѣни. Още въ грамотата, дадена на Рилския манастиръ отъ българския царь Ив. Шипмана 21 Сеп-

¹⁾ Miklosich, Etymolog. Wört.; Dr. Bogoslov Šulek, Jugoslavenski imenik bilja, Zagr. 1879 стр. 116; Караџић, Рјечник, стр. 243. У последния срѣщаме слѣдния отгъслякъ отъ една сръбска пѣсня, въ която като че се напомя за старинното значение на абланъ = дърво ябълка.

Ја љу тебе понуде донети:
С јаблан дрва јаблански јабука,
Суви шлива са сирови грана...

Р. б. — Ср. абланъ въ Тиквешкия рѣкоп., Сбм. IX 158.

²⁾ Будил. ор. cit. стр. 134, 328.

³⁾ Това дърво се зове *платанъ на Готфрида Булонски*, за когото се разказва, че ужъ подъ този платанъ си е почивалъ. За него прочутиятъ естествоиспитателъ Martins въ своя пѣтописъ казва, че това е най-исполинското растение, което билъ видѣлъ. То не е собствено едно дърво, но деветъ стѣбла заедно срасли. Този платанъ е не само ботаническо чудо, казва сѣщиятъ, но като да е създадено съ хубостъта си да краси околността. Вижъ Dr. M. Kišpatić, Iz bilinskoga svijeta, kn. I Zagreb, 1884, 228—9.

⁴⁾ Сбор. на Минист. кн. VII, Науч. отд. стр. 415 бѣл.

темврий 1379 год., се споменува село Ябланово, за което не можемъ да знаемъ, дѣ се сега намира.¹⁾ Въ сегашно врѣме сж извѣстни слѣднитѣ мѣстни имена, произведени отъ тѣзи форми: Абланово Горне и Долне (Руссенски окржгъ, Бѣленска и Руссен. окол.), Абланица (Македония, Дебърско и Неврокопско), Ябланица (рѣка въ Чепинско), Ябленица (Софийски окр., Новоселска окол.).²⁾

* * *

Въ Азия платанътъ още отъ памти-вѣка е билъ саденъ като дърво за украшение, и въ Светото Писание го споменува Езекиилъ (гл. 37, ст. 8). Ксерксъ, персийския царь, до толкова билъ обикнжлъ това дърво, като да го е дору обожавалъ. Въ Гърция то е било тѣй сжщо на голѣма почеть; подъ неговата сѣнка сж учили въ академия Атинскитѣ старо-грѣцки философи, и подъ него сж намирали прибѣжище хората въ врѣме на дѣждъ.

За митическата жена Европа, дѣщеря на Агенора, финикийски царь, старитѣ грѣци разказвали, че се намирала подъ единъ платанъ, когато Зевсъ, промѣненъ въ бикъ, ѣх грабнжлъ и прѣнесълъ прѣзъ море на островъ Критъ.

Въ нѣкои бѣлгарски народни пѣсни се споменува, че платанътъ е саденъ покрай кладенцитѣ, дѣто пѣтникътъ е могълъ да намѣри подслонъ и сѣнка. Въ единъ вариантъ отъ пѣснята съ твѣрдѣ извѣстния мотивъ въ нашата народна поезия: *търговецъ съ измама грабва нѣкоя си мома* се споменува тѣй сжщо, че слѣзълъ търговецътъ срѣдъ селото на кладенеца, дѣто край чинара отишла да се расхожда момата, която въ други варианти обикновенно граби младиятъ търговецъ, като ѣх прѣмамва да влѣзе въ гемията му, за да купува отъ стоката (Сравни Илиевъ, Сбор. стр. 127—9 № 88). Грабенъето на момата чрѣзъ гемия и отвлчанъето ѣ прѣзъ море явно напомня тукъ старо-грѣцки митъ за грабванъето на Европа.

Ето съдържанието на варианта, за който станж дума тука, отъ Македония. Едно базергянче (търговче) дошло въ селото и слѣзло

Срѣдъ селото на бунаротъ,
Да продава чиста стока...
На момитѣ жѣлто злато,
Жѣлто злато и коприна.

Търговчето не било обикновенно момче, но прѣдставяло отъ себе си нѣкое знамение:

¹⁾ В. Априловъ, Болг. грамоты, Одесса, 1845, стр. 83; Д-ръ Ив. Богоровъ, Отговоръ на бивалица, Виена, 1885, стр. 14.

²⁾ Списъкъ на общинитѣ въ княж. София, 1891; Вержковичъ, Типограф. — этнограф. очеркъ, Сиб. 1889; Сбор. на Мин. кн. III, науч. отд. стр. 361.

Не е дѣте кждѣ-годѣ,
Ток' е бѣлѣгъ на земята:
Кждѣ стои, слонце грѣе;
Ка сборува, бисеръ блюва;
Ка се смѣе, злато лѣе.

Тази характеристика на търговчето, ако и да е общо мѣсто въ нашата народна поезия, се пакъ, струва ни се, има извѣстно сходство съ божествения происходъ на бика, който грабнѣлъ Европа.

Бѣла Боя, като чула за дохожданѣето на търговчето, измила се, хубаво се прѣмѣнила, зела си празна фурка безъ кждѣля и непредено врѣтено,

Та киниса кротко, кротко,
Кротко, кротко на голѣмо,
Та си поиде на бунаротъ,
На бунаротъ, край чинаротъ.
Нито зема, нит' купува,
Очи хвѣрля въ базаригѣнче...

(Милад. стр. 413, № 385).

Въ друга народна пѣсня се пѣе тѣй сжцо за шетанѣе на мома по край чинаръ:

Шетала е калешъ Гюргя
Отъ чинаротъ до бунаротъ,
Си загинѣ (загуби) сѣрма коланъ...

(Ibid. стр. 374 № 287).

* * *

Думата *абланъ*, *ябланъ*, *ябламъ* обикновенно се срѣща въ коледнитѣ пѣсни, въ които има упазени по́вече старинни названия. Тѣй напримѣръ, въ една подобна пѣсня отъ Софийско се споменува за абланъ дърво, подобно на чинара въ приведенитѣ пѣсни, че е положено пакъ прикладенецъ. Пѣсньята захваща тѣй:

Тръгнѣ лудо ловъ да лови,
Та отиде долѣ поле,
Долѣ поле долно село;
Срѣщу село абланъ дърво
И подъ дърво новъ кладенецъ...

(Домашенъ учителъ, кн. 2, стр. 34).

Въ друга коледна пѣсня отъ Источна България, Добричъ, това дърво се туря при нова чешма, дѣто слаза пѣкой си добѣръ юнакъ, който разсърденъ на родителитѣ си, възседнѣлъ си коня, поелъ дълга пѣтя и отишелъ въ Ново Селце.

Срѣдъ Ново Селце нова чешма
И до нова чешма ябламъ дърво...
Че си слѣзе добѣръ юнакъ,

(Че си слъзе) отъ хранено конче,
Че го върза на ябламъ дърво.

(Сбор. на Мин. кн. IV, стр. 5, № 4).

Въ подобна пѣсня отъ Ловчанско, записана отъ г-на Войниковъ, се срѣща едно непонятно въскликванье къмъ това дърво. Ето откъслякъ отъ пѣснията:

Дзънна гора, яблане и планино,
Дзънни, млади яблане, мой коледо!
Не ми било, яблане, дзънна гора,
Най ми било, яблане, малка мома...

* * *

Дърво *ябленово* се въспѣва въ единъ вариантъ отъ извѣстната пѣсня съ мотивъ: *който прѣхвърли дървото, той ще земе момата*. Въ други варианти отъ сжщата пѣсня това дърво е яворътъ, който по листата си прилича на платана и за това нерѣдко се е замѣнялъ съ него, както ще видимъ по-нататкъ. И въ този вариантъ подъ дървото се намира кладенецъ. Ето началото на пѣснията:

Колико е поле Сараево,
У него ми нийдѣ нищо нѣма,
Саде едно дърво ябленово,
Подъ дървото студени кладенецъ,
Подъ кладенецъ свилена постеля,
На постеля Лозена дѣвойка...

На сватоветъ, които идѣли отдолу, дѣвойката казала:

— Кой прѣстрѣли върше ябленово,
Кой прѣброи лискъе ябленово,
Той че земе Лозена дѣвойка...

(Шапкаревъ, кн. V, стр. 16, № 499).

Сжщото дърво въ друга пѣсня расте на мѣстото, дѣто дѣвойка, царска слугиня, излива чаша съ вино. Това чудно дърво ражда златни ябълки. Послѣдното обстоятелство е може би едно напомняне на старинното значение на дървото *абланъ* = ябълка. Самата пѣсня гласи тѣй: Звѣзда служила на царя три дни и три ноци,

Ка е служила, дори задрѣмала,
Та е истурила чаша сребърница...
Дѣка испуцила чаша сребърница,
Тамо е никнжло дърво ябленово,
Цвѣтокъ е цвѣтѣло — бисеръ и маргаритъ,
Родъ е завързало — три златни ябулки...

(Ibid. стр. 29, № 512).

Дърво *яблинъ*, вѣроятно завалено отъ *ябленъ*, поради съзвучие, срѣща се въ единъ вариантъ отъ пѣсната съ извѣстния мотивъ: *рѣка влѣче дърво, на което стои мома*. Ето самата пѣсня:

Потекла е мжтна вода Латина,
Та си влѣче сухо дърво яблина,
На дървото черноока капина...

Лудо младо, което ходи покрай, пита момата:

— Гази ли се мжтна вода Латина,
Съче ли се сухо дърво яблина?...

Момата отговаря отрицателно. (Блъсковъ, Станеникъ, стр. 15).

* * *

Най-послѣ въ значение на *kerria japonica* за *абленъ* се пѣе въ слѣдната пѣсня, записана отъ г-на Цоневъ въ Дупничка Джумая:

Абленъ цѣвти срѣдъ селото.
Провикнѣ се жѣлти абленъ:
— Бре селене, бре кметове,
Въ село има до двѣ моми,
Рано ранжтъ на аблено,
Вода лижтъ, лице мижтъ,
Абленъ кършжтъ, лице трижтъ;
Веке ми се додѣяло,
Оженете до двѣ моми...

Въ подобно значение се въспѣва това дърво въ единъ вариантъ отъ коледна пѣсня съ мотивъ: *проклеванье дървото, което не се поклонило, когато св. Иванъ кръстилъ млада Бога*, пакъ отъ Дупничко. Обикновенно проклетото дърво въ повечето коледни пѣсни бива трепетлика (ясика); като говоримъ за неж, ще разгледаме, коя основа е послужила за образуване подобенъ мотивъ въ нашата народна поезия. Замѣстянето на трепетлика съ абленово дърво е станжло поради обстоятелството, че послѣдното цѣвти, ала не дава плодъ, както ще се види отъ самата пѣсня. Кога да се кръщава Христосъ:

Вси се дървя прѣклонихъ;
Едно се дърво не прѣклони,
И оно бѣше абленово.
Прокледа го Божа майка:
— Е ти дърво абленово!
Цвѣтъ да цѣвтишъ,
Рожба да нѣмашъ.

(Качанов, стр. 73—4 № 4).